

Ilirjana KACELI

ROLI I SHTYPIT SHQIPTAR NË TURQI, NË RUAJTJEN E IDENTITETIT KOMBËTAR DHE PËRHAPJEN E IDEVE PATRIOTIKE

Abstrakt:

Shtypi shqiptar ka pasur një rol kyç në ruajtjen e identitetit kombëtar dhe në përhapjen e ideve patriotike, veçanërisht për komunitetin shqiptar të vendosur në Turqi. Përmes gazetave si “Vardar” dhe “Besa”, diaspora shqiptare jo vetëm që ruajti lidhjet me kulturën dhe historinë e saj, por edhe shërbeu si një platformë për diskutime mbi zhvillimet politike në Shqipëri. Pas Luftës së Dytë Botërore shumë shqiptarë, të cilët nuk pajtoheshin me regjimet komuniste në Shqipëri dhe ish-Jugosllavi, emigruan drejt Turqisë, duke formuar organizata që ndihmuan në integrimin e tyre dhe në ruajtjen e trashëgimisë kombëtare. Shqiptarët botuan dy gazeta që luajtën një rol të rëndësishëm në këtë proces, duke shërbyer si një mjet komunikimi dhe rezistence kulturore në një kontekst politik sfidues. Ky studim analizon ndikimin e shtypit shqiptar në diasporë, sfidat me të cilat u përball dhe kontributin e tij në forcimin e identitetit kombëtar.

Fjalë kyçe: Shtypi shqiptar, diaspora shqiptare në Turqi, gazetat “Vardar” dhe “Besa”.

Organizatat Shqiptare në Turqi, një vështrim historik

Në fund të Luftës së Dytë Botërore në qytete dhe rajone të ndryshme të Turqisë banonin dhe jetonin shumë shqiptarë. Në këtë vend jetonte një koloni shqiptare e vendosur në një masë mjaft të madhe përpara shpalljes së pavarësisë më 28 nëntor 1912, por edhe pas saj¹. Gjatë zhvillimit të veprimtarive të tyre ata u mbledhën në organizata apo shoqata me karakter kulturor dhe politik. Organizimi i shqiptarëve në shoqata në Turqi i ka rrënjët që nga koha e Perandorisë Osmane. Ndër të parat shoqata ishte edhe “Komiteti Qendror

¹ Ilirjana Kaceli (Demirlika), *Kolonia shqiptare e Turqisë dhe bashkëpunimi me delegacionet shqiptare në Konferencën e Paqes në Paris*, IAP, Albanologjia 4, C.II., Prishtinë: 2014, f. 642.

për Mbrojtjen e të Drejtave të Kombësisë Shqiptare”, i njohur si Komiteti i Stambollit (1877), ku bënë pjesë patriotët shqiptarë si: Pashko Vasa, Sami Frashëri, Ymer Prizreni, Jani Vreto, Zija Prishtina, Ahmet Koronica etj., me kryetar Abdyl Frashërin².

Pas Luftës së Parë Botërore, më 1 janar 1918, u themelua edhe “Shoqëria Ndihmëtare e Kolonisë shqiptare në Turqi”, e cila më 3 mars 1919 u riorganizua nën emrin “Shoqëria Shqiptare”, me qëllim ruajtjen e identitetit kombëtar dhe forcimin e lidhjeve me Shqipërinë.³ Qëllimi kryesor i themelimit të kësaj shoqërie, ishte forcimi i lidhjeve të ngushta midis shqiptarëve. Të gjithë së bashku shqiptarët e Turqisë, kudo që ndodheshin duhet të bashkoheshin dhe të bashkërendonin përpjekjet për nevojat morale, njerëzore, tregtare e shëndetësore.

Megjithatë, pavarësisht përpjekjeve të vetë shqiptarëve për rritjen e veprimtarisë dhe aktivitetit të tyre në ndihmë të zhvillimit ekonomik dhe social të familjeve të tyre, mund të themi së në periudhën midis dy luftërave për shkak të rrethanave historike, por dhe të zhvillimeve të reja shtetformuese si dhe reformave që ndërmoi qeveria nacionaliste turke për riformatimin e shtetit të ri turk, niveli ekonomik jo vetëm i popullsisë turke, por edhe i emigracionit shqiptar që jetonte dhe punonte në Turqi, vazhdonte të ishte i ulët. Në Turqi, vetëm një pjesë e emigrantëve të vendosur para Luftës së Dytë Botërore arriti të stabilizonte gjendjen e tyre ekonomike. Emigrantët e ardhur para luftës dhe që u vendosën në fshatra ruajtën gjuhën dhe zakonet, ndërsa të rinjtë në qytete nisën t’i humbnin ato, duke rrezikuar asimilimin e plotë.⁴

Në fund të Luftës së Dytë Botërore, numri i shqiptarëve në Turqi vlerësohej rreth 700-800 mijë⁵. Në vitet 50-të u rrit dhe u intensifikua edhe më tepër politika jugosllave për dëbimin e popullsisë shqiptare nga trojet e veta. Si rrjedhim numri i shqiptarëve që emigronin drejt Turqisë u rrit. Procesin e emigrimit drejt Turqisë do ta nxisnin disa faktorë: si hapja e shkollave në gjuhën turke, ngatërrimi i qëllimshëm i fesë myslimane të shqiptarëve

² *Historia e Popullit Shqiptar*, Vëll.III, Rilindja kombëtare vitet 30 të shek.XIX-1912, Akademica e Shkencave, Institutit i Historisë, Tiranë: Toena, 2002, f. 145.

³ Ilirjana Kaceli, “Kolonja Shqiptare e Turqisë dhe Marrëdhëniet me Perandorinë Osmane,” *Studime Sociale*, revistë e Institutit Shqiptar të Sociologjisë (AIS) dhe Departamentit të Sociologjisë, Universiteti “Aleksandër Moisiu” Durrës, viti 2021, nr. 3 (15): f. 107-115.

⁴ Për më tepër rreth të dhënave për valët e emigracionit shqiptar në Turqi, shih: *Dëbimi dhe shpërngulja e shqiptarëve në Turqi (dokumente)*, përgatiti për botim Hakif Bajrami, Prishtinë 1996, f. 109.

⁵ Beqir Meta & Hasan Bello, *Emigracioni shqiptar pas Luftës së Dytë Botërore*, Studime Historike, nr.1, 2023, f. 158.

me kombësinë turke, rritja e taksave për bujqësinë në krahinë e Kosovës, propaganda për jetë sociale dhe ekonomike më të mirë në Turqi, papunësia, shtypja nacionale, vrasjet ilegale të UDB-së etj. Andaj vala e emigrantëve që u vendosën në Turqi në vitet 50-60 ishte e fuqishme.

Deri në vitin 1959 numri i tyre arrinte në 280 000 veta, ndërsa në periudhën 1953-1966 është llogaritur se nga Jugosllavia për në Turqi u shpërngulën 400 000 shqiptarë. Emigrantët e rinj u vendosën kryesisht në qytetet e Stambollit, të Izmirit, të Ankarasë etj. Legata shqiptare në Turqi llogariste se nga rreth 1 milion shqiptarë të Turqisë, 400 000 flisnin mirë gjuhën shqipe, 370 000 dinin pak, ndërsa pjesa tjetër nuk e dinte fare atë⁶.

Pas Luftës së Dytë Botërore Shqipëria u bë shtet komunist nën drejtimin e Enver Hoxhës, dhe ndoqi një politikë që e mbante vendin relativisht të izoluar në arenën ndërkombëtare (sidomos me Perëndimin). Pas vitit 1945, për shkak të represionit dhe masave që ndërmori si dhe ligjeve që nxori qeveria komuniste, kundër kundërshtarëve opozitarë të Partisë Komuniste dhe të regjimit të tij, shumë shqiptarë opozitarë, kryesisht nacionalistë dhe përfaqësues të Legalitetit, u detyruan të emigronin në Turqi, veçanërisht në qytetet e mëdha si Stamboll, Bursa, Adapazar dhe Eskishehir. Ata do të kërkonin përkrahje për të rrëzuar regjimin dhe për të denoncuar shtypjen në vendin e tyre. Ndërkohë Turqia ishte pjesë e kampit perëndimor në Luftën e Ftohtë, dhe ishte anëtare e NATO-s që nga viti 1952. Grupi i emigracionit shqiptar i vendosur në Turqi, i cili për nga numri i madh që kishte radhitej i dyti pas emigracionit shqiptar të Amerikës, si për nga rëndësia politike ashtu edhe aktiviteti politik. Deri në vitin 1952 emigracioni shqiptar në Turqi nuk ishte i legalizuar, sepse marrëdhëniet diplomatike midis dy vendeve në këtë periudhë nuk ekzistonin. Në këtë kohë me iniciativën e një grupi emigrantësh politikë shqiptarë nga të gjitha trevat shqiptare, në vitin 1952 u krijua “Shoqata e Vëllazërimit Turko-Shqiptare” (Türk ve Arnavut Kardeşlik Derneği), që u bë qendra kryesore e emigrantëve shqiptarë në Turqi. “Shoqata e Vëllazërisë Turko-Shqiptare” u themelua në vitin 1952 për të forcuar ndjenjat e miqësisë dhe vëllazërisë dhe për të siguruar ndihmën e ndërsjellë midis shqiptarëve, që erdhën në Turqi në kohë dhe rrethana të ndryshme.

Në fillim, selia e shoqatës ka qenë e vendosur në lagjen Beyoğlu të Stambollit, dhe mbledhje rreth vetes shqiptarë nga të gjitha viset, pa dallim feje. Në atë kohë shoqata ka organizuar veprimtari të ndryshme me karakter politik dhe kulturor. Pranë saj ka patur edhe një ansambël amator, që organizonte

⁶ Po aty.

veprimtari patriotike dhe kulturore. “*Shoqata e Vëllazërimit Turko-Shqiptare*” është drejtuar nga figura të njohura si Yahya Satka, Fadil Alantar, Nesti Gogoli dhe më vonë Celalettin Olmezcan dhe Halil Metin⁷. Prej disa vitesh kjo shoqatë, qendrën e kishte shpërngulur në lagjen Fatih të Stambollit. Kjo shoqatë ka pasur një bord drejtues me 13 anëtarë, të cilët përfaqësonin krahina të ndryshme shqiptare. Njëkohësisht shoqata është përpjekur të ketë edhe shtypin e saj ku ajo të shpaloste aktivitetin dhe veprimtarinë që kryente. Në vitin 1952 shqiptarët anëtarë të shoqatës botuan gazetën “Vardar” dhe në vitin 1953, Qazim Prodani, i cili udhëhiqte në Stamboll Organizatën “Besa” të nacionalistëve shqiptarë boton gazetën me të njëjtin emër. Të dyja këto gazeta u bënë tribunë e mendimit të intelektualëve dhe patriotëve shqiptarë nga të gjitha trojet, që ishin kundërshtarë të regjimit komunist që jetonin në Turqi.

Në vitin 1959, u vendosën marrëdhëniet diplomatike me Turqinë, menjëherë qeveria shqiptare fillojë t’i kushtojë vëmendje edhe emigracionit në këtë vend, i cili nga ana e tij, e priti me shpresë vendosjen e marrëdhënieve, sepse mendonte se kjo do të ndikonte në mbrojtjen dhe në përmirësimin e statutit të tyre. Por koha tregoi se legata shqiptare në Turqi nuk bëri asgjë në lidhje me kërkesat e bashkatdhetarëve të saj. Vëmendjen kryesore legata e përqendroi në goditjen e Shoqatës, fillimisht me qëllim të neutralizimit të saj dhe më pas marrjen nën kontroll.⁸ Ky qëndrim mbahej për disa arsye: së pari, ngaqë qëndrimi i autoriteteve turke ndaj kolonisë shqiptare⁹ ishte miqësor. Ato përpiqeshin që emigracionin shqiptar ta mbanin larg ndikimit të përfaqësimit të Shqipërisë dhe propagandës që zhvillonte ajo. Kjo edhe për

⁷ Mal Berisha, *Diaspora Shqiptare në Turqi*, Kosova, no.30-31, 2009, f. 384.

⁸ Beqir Meta & Hasan Bello, *Emigracioni shqiptar pas Luftës së Dytë Botërore*, Studime Historike, nr.1, 2023, f. 173.

⁹ Në Turqi kishte rreth 1200-2000 emigrantë politikë nga Shqipëria që banonin kryesisht në Tsamboll, Izmir, Bursa dhe Adapazr. Gjendja materiale e tyre ishte përgjithësisht jo e mirë dhe mosha mesatare 35-50 vjeç. Pjesën dërrmuese e zinin ballistët dhe legalistët, të cilët kishin lidhje me organizatat e tyre në Evropë dhe ShBA. AQSH, Fondi14/APSTR, V.1959, D.343, fl.33. Raport i zëvendësministrit të Punëve të Jashtme, Halim Budo, drejtuar Komitetit Qendror, Tiranë 24 prill 1959. Deri në vitet e Luftës së Dytë Botërore rreth 30 000 persona mbanin nënshetësi shqiptare, ndërsa tani kishin mbetur vetëm 1200 veta. I madh ishte emigracioni i shqiptarëve nga Kosova, që kishte disa shtresëzime dhe vijonte të shtohet nga viti në vit, për shkak të presionit e diskriminimit politik-ekonomik nga autoritete jugosllave. Sipas MPJ, në vitin 1960 të emigruarit nga Kosova kapnin shifrën 250 mijë vetë, 70 % e të cilëve ishin vendsour në zonat rurale të turqisë lindore dhe 30 % në qytete e mëdha si; Stambolli, Bursa, Izmiri etj., AQSH, F.14/APSTR, V.1959, D.343, fl.33, Raport i Ministrit të Punëve të Jashtme Behar Shtylla, drejtuar Komiteti Qendror Tiranë, 15 qershor 1960.

shkak të veprimtarisë së ambasadës shqiptare në Ankara kundër eksponentëve të Ballit Kombëtar dhe Legalitetit apo aktivitetit të tyre intensiv antikomunist në Republikën Turke. Kështu, autoritetet turke kundërshtuan përpjekjet e ambasadës për të mbyllur gazetën “Besa” që botohej nga Qazim Prodani¹⁰. Ato ndaluan edhe shpërndarjen e materialeve propagandistike që vinin nga Shqipëria, ndërsa personeli i ambasadës mbikëqyrej rreptësisht¹¹.

Së dyti, krahas kësaj, ishte edhe lufta propagandistike kundër Ballit Kombëtar dhe grupeve të tjera të emigracionit politik shqiptar, për t’i izoluar ato nga emigracioni kosovar. Emigracioni i madh në numër ishte vlerësuar nga qeveria shqiptare, si një rrezik potencial ku zbulimet amerikane, jugosllave etj., mund të përgatisnin një forcë të armatosur për të përmbysur regjimin komunist në Shqipëri. Legata e Shqipërisë në Ankara njoftonte se kishte zbuluar një përpjekje të Legalitetit për të rekrutuar 5000 vullnetarë që do të dërgoheshin kundër regjimit komunist në Shqipëri dhe se ky operacion po drejtohej nga amerikanët. Nga ana tjetër edhe zbulimi jugosllav ishte aktiv kundërshtim emigracionit kosovar në Turqi. Më vonë, legata shqiptare dhe qeveria turke ndërhyjnë për ta kontrolluar këtë shoqatë dhe për të kufizuar praninë e kosovarëve, nga frika se do të përdorej për propagandë kundër Jugosllavisë.

“*Shoqata e Vëllazërimit Turko-Shqiptare*” u shpërnda pas shpalljes së gjendjes së jashtëzakonshme, por u riformua në fillim të viteve ’70 nën ndikimin e Tiranës, duke humbur pavarësinë e saj. Drejtimi i saj ra tashmë në duar të njerëzve që ishin të lidhur me Legatën e Shqipërisë në Turqi. Legata shqiptare e teproi me ndërhyrjet e saj duke e kthyer shoqatën në një agjenci propagandistike. Kjo solli kundërveprimin e autoriteteve turke. Si pasojë shumë anëtarë të shoqatës u larguan prej saj.¹² Krahas saj, në Stamboll ekzistojnë edhe shoqata me bazë vendore-krahinore si ajo e prishtinasve, e pejanëve, e tetovarëve, e shkupjanëve, e prizrenasve dhe e kosovarëve. Shqiptarët e Jugut në Turqi janë të organizuar më shumë rreth mbrëmjeve argëtuese, ku ruajnë muzikën dhe traditat, përfshirë edhe polifoninë. Ata shfaqin një frymë të theksuar tolerance fetare, sidomos për shkak të origjinës bektashiane. Orkestra “Lumani” është pjesë e festimeve të tyre.¹³

¹⁰ *AQSh*, Fondi 14/AP-Str, v.1961, D.567, fl.5, Raport Vjetor mbi marrëdhëniet me Turqinë i Ministrit Fuqiptotë Skënder Konica, drejtuar MPJ, Ankara, 26 korrik, 1962.

¹¹ Po aty, Fondi 14/APStr, v.1962, D.702-fl.7-8. Raport Vjetor mbi marrëdhëniet me Turqinë i ministrit Fuqiptotë Skënder Konica, drejtuar MPJ, Ankara, 26 korrik, 1962.

¹² AMPJ, Viti 1965, D.582, fl.28-30. Relacion i MPJ-së mbi gjendjen e kolonise shqiptare, Tiranë 1965.

¹³ Mal Berisha, *Diaspora Shqiptare në Turqi*, Kosova, no.30-31, 2009, f. 385.

Shoqata “Kosovarët” në Findikzade është ndër më aktivet dhe e drejtuar nga inxhinieri Fahri Turkan. Ajo fokusohet në çështjen e Kosovës dhe ka mbështetje të fortë financiare nga afaristë shqiptarë. Në Adapazar, qytet me rreth 150 mijë shqiptarë, është themeluar një shoqatë më 1994 nën drejtimin e Omer Güner. Aktivistë të njohur atje ishin Sabri Kosova dhe Orhan Senkardesh. Pjesëmarrja e grave shqiptare në shoqatat turke është e dukshme, ndryshe nga diaspora në ShBA. Disa shqiptarë janë përfshirë edhe në shoqatat e Rumelisë, që synojnë ruajtjen e trashëgimisë osmane dhe kanë krijuar fondacionin “*Rumeli Eğitim Vakfı*” për arsimin dhe dhënie e bursave për studentë, i cili kishte planifikuar hapjen e një Fakulteti të Gjuhës Shqipe.

Gazeta “Vardar” dhe “Shoqata e Vëllazërisë Turko-Shqiptare”

Më 28 maj 1952, Shoqata e Vëllazërimit Turko-Shqiptare “(Türk ve Arnavut Kardeşlik Derneği)” nisi botimin e gazetës javore *Vardar* në gjuhën turke, shqipe dhe frënge. Ajo synonte të forconte miqësinë turko-shqiptare, të informonte për situatën në Shqipëri pas vendosjes së regjimit komunist dhe t’u fliste shqiptarëve të mërguar në gjuhën e tyre.

Editoriali i parë i gazetës ‘Vardar’, me titull “*Rruga jonë*”, e përshkruante gazetën si një organ ku do të trajtoheshin vuajtjet e popullit shqiptar dhe do të shërbente për të ruajtur lidhjet shpirtërore me atdheun. Megjithëse gazeta ishte planifikuar të dilte si një botim i përjavshëm, duhet të theksojmë se në 14 vjet të botimit të gazetës dolën vetëm 23–24 numra, prej të cilëve deri në ditët e sotme janë ruajtur vetëm 15 numra të saj.¹⁴

Editoriali i numrit të parë mbante titullin “*Rruga jonë*” dhe kishte karakterin e një manifesti që përcaktonte qëllimin e botimit të gazetës Vardar. Në shkrim, qëllimi i gazetës u shpjegua kështu:

“Ringjallja dhe forcimi i vëllazërisë pesëshekullore turko-shqiptare, shpjegimi përballë opinionit publik i gjendjes së dhimbshme të sotme të Shqipërisë, e cila ka rënë pre e një agresioni të urryer dhe padrejtësive që i janë bërë, si dhe lehtësimi qoftë edhe pjesërisht i vuajtjeve të shqiptarëve që prej vitesh digjen nga malli për atdheun, duke u drejtuar atyre në gjuhën e tyre.” Në vazhdim të shkrimit, si një arsye tjetër për nxjerrjen e gazetës u përmend fakti se, “*në Turqi, ndërkohë që botoheshin shumë gazeta e revista në gjuhët frënge, greke, armene dhe hebraike, shqiptarët ishin të privuar nga një e tillë. U theksua se kur shqiptarët detyroheshin të largoheshin nga*

¹⁴ Vardar, 28 maj 1952:1, EK-2.

*atdheu, ata, më shumë se çdo vend tjetër në botë, strehoheshin në Turqi – e cila konsiderohej si atdheu i tyre i dytë (kryesisht në Stamboll). Duke u vënë theks i fuqishëm vëllazërisë turko-shqiptare, u shpreh se një tjetër arsye për botimin e gazetës ishte edhe domosdoshmëria “për t’u bërë përkthyes i ndjenjave të singerta të kombeve turk dhe shqiptar, të cilat dje, sot dhe nesër do të mbeten mike dhe vëllezër.”*¹⁵

Në numrin e parë të saj, u njoftua edhe themelimi i shoqatës “Shoqata e Vëllazërimit Turko-Shqiptare” (Türk ve Arnavut Kardeşlik Derneği) më 7 mars 1952 nga personalitete të njohura si Gjenerali Xhemal Araniti, Tahir Kolgjini, Zonja Nezahat Araniti, Hasan Kaloshi, Xhevat Fishta, Tahsin Strazimiri, Shemseddin Davutoğlu dhe Musa Shen. Shoqata organizoi kuvendin e parë të saj më 27 prill 1952 në Stamboll, ku morën pjesë figura të rëndësishme, patriotë të njohur shqiptarë dhe nxori në pah simbolikën e bashkimit atë të simboleve kombëtare shqiptare dhe turke. Kryetar nderi u zgjodh gjeneralmajori turk Shevki Altunay.¹⁶ Fjalimin e hapjes e mbajti ish-komandanti i Mbrojtjes Kombëtare të Shqipërisë, Gjeneral i Divizionit Xhemal Araniti gjatë periudhës së Mbretërisë, i cili theksoi se “turqit dhe shqiptarët kishin jetuar së bashku për më shumë se pesë shekuj”. Sekretari i shoqatës, Shemsedin Davutoğlu, deklaroi se “vëllazëria turko-shqiptare ishte simbol i një bashkimi të shenjtë e të singertë, jashtë çdo ndikimi apo frike”. Në vazhdim të fjalimit, ai përmboldhi qëllimin e shoqatës dhe të gazetës: “Në kushtet dhe atmosferën më të gjerë të lirisë, duke përfutur plotësisht nga të drejtat e njeriut, duhet të përgatitemi në tokat vëllazërore të Turqisë për kauzën tonë të lirisë dhe pavarësisë dhe të jemi gati për ditën e madhe.”¹⁷ Më pas u theksua se kjo shoqatë ishte themeluar nga “shqiptarët ithtarë të lirisë që kishin shpëtuar nga belaja e regjimit komunist në Shqipëri” me ndihmën e “vëllezërve turq me shpirt fisnik.”¹⁸

Nëpërmjet programit të saj “Shoqata e Vëllazërisë Turko-Shqiptare” synonte të forconte bashkëpunimin ndërmjet shqiptarëve të ardhur në Turqi dhe të thellonte miqësinë historike mes dy popujve. Por me kalimin e kohës, entuziazmi i saj u zbeh.

Në vitin 1961, në 10-vjetorin e saj, shoqata u kritikua për mungesë aktivitetesh dhe për neglizhencën e drejtuesve ndaj qëllimeve të organizimit të saj. Në kongresin që u mbajt po atë vit, morën pjesë vetëm 33 persona, kur

¹⁵ Şemseddin Davutoğlu, “Yolumuz”, Vardar Gazetesi, 28 Mayıs 1952, s. 1. sayı: 1.

¹⁶ Türk Arnavut Kardeşliği Yardımlaşma Derneği, Vardar, 28 maj 1952, s. 1. sayı: 1.

¹⁷ Po aty, Vardar, 28 maj 1952, s.1, sayı: 1.

¹⁸ Türk Arnavut Kardeşliği Yardımlaşma Derneği, Vardar, 28 maj 1952, s. 1. sayı: 1.

dihej se shoqata kishte mbi 800 anëtarë. Edhe në vitin 1964, në përvjetorin e 13-të, gazeta shprehu pesimizëm për shkak të mungesës së angazhimit dhe aktiviteteve konkrete¹⁹.

Gazeta “Vardar”, e themeluar dhe drejtuar nga Shemsedin Davutoğlu, një figurë me ndikim në diasporën turko-shqiptare të Stambollit, përfaqëson një nga zërat më të fortë në luftën kundër komunizmit në vitet e pas Luftës së Dytë Botërore. Editorialet e gazetës, shpesh të nënshkruara personalisht nga Davutoğlu, përçonin një qëndrim të vendosur ideologjik antikomunist, duke e trajtuar komunizmin si një kërcënim ekzistencial për lirinë dhe civilizimin perëndimor²⁰.

Në një editorial të botuar më 6 qershor 1952, Davutoğlu identifikonte “reaksionarët” si viktimat të persekutimit komunist, të cilët, pasi kishin humbur të drejtat dhe pasuritë e tyre, kishin formuar frontin antikomunist. Sipas tij, bota ishte ndarë në dy kampe të qarta komuniste dhe antikomuniste dhe mbijetesa e qytetërimit varej nga zhdukja përfundimtare e komunizmit.²¹ Në faqen e tretë të gazetës Vardar, në editorialin me titull “Kuptimi i miqësisë...”, u trajtua konferenca për shtyp e zhvilluar më 17 qershor 1952, nga M. Ljubomir Ladovanović, i cili që nga viti 1948 shërbente si ambasador i Jugosllavisë në Ankara. Në artikull thuhej se ambasadori kishte shmangur gjithmonë të fliste me gazetarët sa herë që vinte në Stamboll dhe se ai ishte diplomati i parë jugosllav që kishte organizuar një konferencë për shtyp që nga viti 1939. Gazeta e lidhte arsyen e kësaj konference për shtyp me largimin e Jugosllavisë nga orbita sovjetike, duke theksuar se Jugosllavia ishte shteti i parë që i kishte dalë kundër “Kominformit”²², domethënë nënshtrimin ndaj “dominimit sovjetik”.

Edhe pse në shkrim vihej në dukje se ky zhvillim do të ndikonte pozitivisht në marrëdhëniet midis Turqisë dhe Jugosllavisë, gazeta kritikonte përpjekjet e konsullatës jugosllave për të kthyer mbrapsht në atdhe disa refugjatë që kishin ardhur në Turqi nga kampet e Evropës.²³ Në editoriale të tjera, “Vardar”

¹⁹ *Türk Arnavut Kardeşliği Yardımlaşma Derneği* 10 yıl Vardar, 1 qershor 1961: 1-2, EK-3

²⁰ Şemseddin Davutoğlu, “Reaksiyoner”, Vardar Gazetesi, 6 qershor 1952, s. 1. sayı: 2.

²¹ Po aty.

²² *Informbyro* ose *Kominform*, u quajt me këtë emër organi konsultativ i nëntë partive komuniste dhe punëtore të Evropës, përkatësisht të Bashkimit Sovjetik, Jugosllavisë, Bullgarisë, Polonisë, Çekosllovakisë, Hungarisë, Rumanisë, Francës dhe Italisë. Informbyroja u krijua në shtator 1947 për të shkëmbyer përvojë dhe, sipas rastit, për të koordinuar veprimet midis partive komuniste. Selia e saj fillimisht u vendos në Beograd dhe më pas në Bukuresht. U shpërnda më 1956.

²³ Vardar, 20 qershor 1952: 1.

kritikonte ashpër edhe politikën e Jugosllavisë, pavarësisht shkëputjes së saj nga Bashkimi Sovjetik pas konfliktit me Informbyronë. Gazeta akuzonte autoritetet jugosllave për përpjekje të fshehta për riatdhësimin e refugjatëve dhe instrumentalizimin e Kongresit të Prizrenit për interesa gjeopolitike, duke synuar shndërrimin e Shqipërisë në një republikë të varur nga Federata Jugosllave.²⁴

Në faqen e dytë të gazetës, të datës 18 korrik 1952, Murat Çelebiu kujtonte se qëllimi i kësaj gazete ishte “të luftonte kundër komunizmit që dëshiron ta tërheqë njerëzimin në shkatërrim dhe ç’orientim”. Në editorialin e Gazetës Vardar, të datës 1 gusht 1952, thuhej se hapi i parë dhe i mbarë drejt vendosjes së paqes dhe stabilitetit në Ballkan u ndërmor nga Ataturku. Prandaj, nëse zbatimi i Paktit Ballkanik do të kishte vazhduar, Ballkani nuk do të kishte rënë nën ndikimin e imperializmit fillimisht fashist dhe më pas komunist. Përveç kësaj, në artikull pretendohet se lëvizja pansllaviste kishte përgatitur një terren shumë të mirë për vendosjen e komunizmit në Ballkan. Përveç këtyre, përmendej se po bëheshin përpjekje për të shpëtuar Shqipërinë nga pushtimi komunist, duke themeluar zyrtarisht një Komitet Kombëtar Shqiptar nën kujdesin e anglo-amerikanëve. Gjithashtu thuhej se meqenëse qeveria e Enver Hoxhës, si të gjitha qeveritë komuniste, nuk ishte legjitime, qeveria legjitime e së nesërme do të ishte Komiteti Kombëtar. Gjithashtu u tha se Qeveria Jugosllave kishte thirrur Kongresin e Prizrenit drejt fundit të vitit 1951 për të qenë efektiv në rajonin e Kosovës. Megjithatë, u tha se Kongresi i Prizrenit, i themeluar nga njerëz që kishin dezertuar në Jugosllavi, nuk e njihte Komitetin Kombëtar dhe punoi për t’ia dhënë Kosovën Shqipërisë dhe madje për ta shndërruar të gjithë Shqipërinë në një Republikë të lidhur me Federatën Jugosllave.²⁵

Në numrat e saj, “Vardar” i kushtoi rëndësi edhe zhvillimeve ndërkombëtare. Në gusht 1952, gazeta komentoj një fjalim të gjeneralit Matthew Ridgeay të NATO-s, duke nënvizuar nevojën për përgatitje ndaj një lufte të mundshme dhe duke portretizuar komunizmin si “sëmundje e njerëzimit.” Për më tepër, Davutoğlu shprehej se, ndonëse fronti komunist dukej i fortë, shenjat e kryengritjeve në Rumani, Hungari dhe Shqipëri jepnin shpresë për çlirimin nga “perdja e hekurt”²⁶.

²⁴ Vardar, 20 qershor 1952: 1.

²⁵ Davutoğlu, Şemseddin. “Adalet kuvvetli, ve kuvvetli âdil olmalıdır”, Vardar Gazetesi, 1 Ağustos 1952, s. 1. sayı: 5.

²⁶ Şemseddin Davutoğlu, “Hazır ol cenge, eğer ister isen Sulhu-Salâh”, Vardar Gazetesi, 22 Ağustos 1952, s. 1.

Gazeta shprehu gjithashtu simpati për Komitetin Kombëtar Shqiptar, të mbështetur nga aleatët perëndimorë, duke e cilësuar si një alternativë legjitime ndaj regjimit të Enver Hoxhës në Shqipëri. “Vardar” kritikonte edhe shtetet perëndimore për paaftësinë e tyre për të kuptuar planet ekspansioniste të BRSS-së në Ballkan, çka kishte sjellë edhe nënshtrimin e Shqipërisë ndaj sistemit komunist. Në një artikull lajmesh në gazetën “Vardar”, thuhej se refugjatët në Stamboll ishin njerëz që duhej të linin atdheun dhe të afërmit e tyre kundër pushtimit të kuq në Ballkan, dhe theksohej se armiku i vetëm i refugjatëve ishte komunizmi.²⁷

Në vitin 1953, në një editorial përvjetor, gazeta bëri një krahasim edhe mes Luftës Kombëtare Turke dhe përpjekjeve të shqiptarëve për çlirim nga komunizmi, duke theksuar rëndësinë e unitetit kombëtar. Ndërkohë, figura si Eisenhower përshkruheshin si udhëheqës që mund t’i jepnin një “goditje vdekjeprurëse” Moskës imperialiste.

Në vitin 1959, “Vardar” ngriti zërin edhe për persekutimin e myslimanëve shqiptarë në Jugosllavi, duke përmendur deportimet masive, tortura dhe eliminim të qëllimshëm të elementit islamik në rajon. Në këtë kontekst, gazeta vuri në dyshim sinqeritetin e aleancës mes Naserit dhe Titos, duke argumentuar se ndërsa i pari synonte unitetin arab përmes Islamit, i dyti promovonte eliminimin e fesë në përputhje me ideologjinë komuniste.²⁸ Në përfundim, Gazeta “Vardar” përfaqëson një burim të rëndësishëm për të kuptuar përqasjen e diasporës turko-shqiptare në Turqi ndaj çështjeve ideologjike të Luftës së Ftohtë dhe përpjekjet e tyre për të ndikuar në opinionin publik kundër komunizmit në Ballkan, me theks të veçantë tek çlirimi i Shqipërisë.

Qëllimi politik i gazetës u përcaktua si hapja e një lufte kundër komunizmit, të cilin ata e shihnin si armikun e përbashkët të gjithë botës. Duke besuar se, ashtu si të gjitha vendet dhe kombet e pushtuara nga komunizmi, edhe Shqipëria do të çlirohej shumë shpejt nga “imperializmi moskovit”, gazeta e akuzoi Enver Hoxhën si “skllav të Kremlinit”. Në luftën kundër komunizmit, pretendohet se suksesi do të arrihej me ndihmën e “kombit fisnik turk” dhe botës antikomuniste (shteteve të mëdha perëndimore). U theksua se me fitoren e kësaj lufte në Shqipëri dhe krijimin e një Republike Shqiptare paqedashëse, së bashku me Republikën e Turqisë, do të vendosej qetësia dhe paqja në Ballkan.²⁹

²⁷ Po aty.

²⁸ Şemseddin Davutoğlu, “Türk-Arnavut Kardeşliği Dâvası Yolu ve Uğrunda”, Vardar Gazetesi, 22 Şubat 1959, s. 1.

²⁹ Şemseddin. Davutoğlu “Yolumuz”, Vardar Gazetesi, 28 Mayıs 1952, s. 1. sayı: 1.

Gazeta shqiptare “Besa”

Gazeta “Besa” ishte revistë letrare, kulturore dhe politike dhe botohej nga Qazim Prodani. Botohej në gjuhën shqipe, frënge dhe turke. E filloi botimin në shtator të vitit 1953 si gazetë e pavarur. Edhe kjo gazetë kishte të njëjtën frymë me materialet që botonte gazeta “Vardar” në mbrojtje të të mërguarve shqiptarë dhe ishte kundër sistemit komunist, sepse drejtohej nga një përfaqësues i Ballit Kombëtar. Në një editorial të gazetës “Besa” e cila ishte e përkohshme, politike, sociale e letrare që dilte në Stamboll në numrin e saj të datës 1 shtator 1953 me titull “Rruga jonë” përmban reflektim mbi gjendjen e shqiptarëve në mërgim, rolin e tyre politik, marrëdhëniet me Turqinë dhe zhvillimet në Ballkan pas Luftës së Dytë Botërore si dhe pozitën e Shqipërisë nën regjimin komunist të Hoxhës. Artikulli hapet me sqarimin se qëllimi i gazetës është të jetë një zë i pavarur i shqiptarëve në mërgim për ruajtjen e identitetit kombëtar, përhapjen e kulturës shqiptare dhe mbrojtjen e vlerave demokratike.

Gazeta “Besa” paraqitet si organ që do të ndriçojë rrugën e shqiptarëve në këtë periudhë të vështirë. Një pjesë e madhe e artikullit i kushtohet kritikës ndaj regjimit të Tiranës, i cili përshkruhet i izoluar, varur nga ndikimi jugosllav dhe sovjetik dhe që ka shkatërruar liritë politike e fetare. Autori thekson se ky sistem nuk përfaqëson aspiratat e vërteta të popullit shqiptar. Editoriali i gazetës “Yolumuz” (Rruga jonë) u bën thirrje shqiptarëve, që jetojnë dhe punojnë jashtë atdheut sidomos në Turqi të mos humbasin lidhjen me kombin e tyre dhe të punojnë për të ardhmen e lirë të Shqipërisë³⁰.

Shqiptarët e mërguar duhet të jenë faktor pozitiv në marrëdhëniet shqiptaro-turke dhe në përpjekjet për një Ballkan të qëndrueshëm. Artikulli vlerëson lart Turqinë si shtet mik, ku shqiptarët kanë gjetur strehim, liri dhe respekt. Theksohet se roli historik i bashkëpunimit shqiptaro-turk që nga koha e Perandorisë Osmane dhe mbështetja për politikat e jashtme të Turqisë pas Luftës së Dytë Botërore. Autori nënvizon se rruga e shqiptarëve duhet të jetë ajo e demokracisë dhe bashkëpunimit me popujt e lirë të Evropës dhe Ballkanit, jo ajo e diktaturës dhe e izolimit. Në këtë kuadër artikulli përmend Paktin Ballkanik (midis Turqisë, Greqisë dhe Jugosllavisë 1953) si një hap pozitiv për paqen në rajon, duke shpresuar së një ditë Shqipëria e lirë do të bëhet pjesë e tij.

³⁰ “Yolumuz”, Gazeta “Besa”, 1 shtator 1953, f. 1.

Njëkohësisht në faqet në artikullin e gazetës me titull “Bota e lirë dënon krimin barbar”,³¹ dënohet vendimi i komunistëve për të vrarë meshtarin Shtjefën Kurti, sepse kishte pagëzuar një fëmijë të porsalindur. Gazeta reagon ndaj kësaj ngjarjeje tragjike, të cilën e cilëson si krim barbar kundër njerëzimit, duke theksuar se bota e lirë dhe demokratike e ka dënuar ashpër atë. Artikulli e paraqet këtë akt si shenjë të brutalitetit të regjimeve totalitare dhe komuniste, që shkelin çdo parim të lirisë, drejtësisë dhe dinjitetit njerëzor. Autori vë në dukje se ky krim nuk është vetëm kundër një populli apo një individi, por kundër mbarë njerëzimit, dhe kërkon bashkimin e kombeve të lira në luftën kundër tiranisë dhe dhunës ideologjike. Në tekst theksohet gjithashtu se populli shqiptar, i shtypur nga regjimi komunist, është pjesë e kësaj vuajtjeje të madhe dhe se bota duhet të mos qëndrojë indiferente ndaj krimeve që kryhen në emër të ideologjisë. Në thelb, artikulli është një thirrje për ndërgjegjësim dhe solidaritet ndërkombëtar, duke e vendosur çështjen shqiptare brenda kontekstit më të gjerë të luftës së botës së lirë kundër barbarisë komuniste.

Përfundime

Shtypi shqiptar në Turqi, veçanërisht gazetat “Vardar” dhe “Besa”, kanë luajtur një rol thelbësor në ruajtjen e identitetit kombëtar dhe në përhapjen e ideve patriotike midis emigrantëve shqiptarë. Përmes artikujve, analizave dhe nxitjes së debatit publik, këto gazeta kanë shërbyer si ura lidhëse mes diasporës dhe atdheut, duke kontribuar në konsolidimin e vetëdijes kombëtare dhe në mobilizimin e komunitetit shqiptar jashtë Shqipërisë.

Në një periudhë kur shqiptarët përballeshin me sfida të shumta për ruajtjen e gjuhës, kulturës dhe traditave, “Vardar” dhe “Besa” ishin mjete të fuqishme për mbajtjen gjallë të lidhjeve kulturore dhe historike me atdheun. Përveç promovimit të historisë dhe kulturës shqiptare, këto gazeta kanë luajtur edhe rolin e avokatit të çështjeve kombëtare, duke informuar dhe sensibilizuar publikun për çështjet politike dhe sociale që preknin shqiptarët në Turqi dhe më gjerë. Gjithashtu, përmes gazetave u krijua një platformë ku ide patriotike dhe ideali i bashkimit kombëtar u përhapën dhe u forcuan, duke nxitur solidaritetin dhe bashkëpunimin mes shqiptarëve të diasporës dhe atyre në vendlindje. Në këtë mënyrë, shtypi shqiptar në Turqi gjatë viteve 50’- 70’ të shekullit XX, u bë një instrument i rëndësishëm për ruajtjen e

³¹ “Bota e lirë dënon krimin barbar”, gazeta “Besa”, Istanbul: Tetor, 1970, f. 1.

identitetit kombëtar dhe për mbështetjen e kauzave patriotike në një kontekst ndërkombëtar. Në përfundim, roli i gazetave “Vardar” dhe “Besa” në Turqi përbën një kapitull kyç në historinë e medias shqiptare dhe të diasporës shqiptare, duke dëshmuar fuqinë e shtypit si mjet për ruajtjen e identitetit dhe përhapjen e ideve që kanë formësuar ndërgjegjen kombëtare shqiptare.

